

LISZT FERENC SZÁRMAZÁSA ÉS HAZAFISÁGA

ÍRTA

CSE KEY ISTVÁN

Különlenyomat a Budapesti Szemle CCXLVII. k. 720. számából

BUDAPEST

1937

LISZT FERENC SZÁRMAZÁSA ÉS HAZAFISÁGA.¹

«Minden élő művész között én vagyok az egyetlen,
aki büszke hazát büszkén vallhat magáénak.» *Liszt.*

Az úgynevezett «Liszt-émlékév» 1936. október 22-én, a mester születésének 125. évfordulójával bezárult. Sok cikk és közlemény jelent meg ez alatt az idő alatt a hazai folyóiratokban és napilapokban, sőt néhány aktuális, jórészt könyvnapki kötet is. Mindezek az írások azonban nagyobbára ismert adatoknak új köntösben való feltalálásai. Íróink még csak meg sem kísérelték a Liszt-kérdés ismeretlen vagy vitatott magyar részleteinek feltárását. Külföldi támadásokkal szemben jelent ugyan meg néhány újságcikk, ismételve a Liszt magyarsága mellett unos-untalan kitergetett közhelyeket, arra azonban már nem vállalkozott kutató, hogy szóvirágok helyett új ellenérveket állítson bele a vitába. Az évekkel ezelőtt külföldön is beharangozott nagy magyar Liszt-életrajz is elmaradt. Ifj. Somssich Andornak 1925-ben írt *Liszt Ferenc élete* című kötete még mindig az egyetlen használható magyar Liszt-életrajz, de nagy hibája, hogy forrásait nem nevezi meg soha. E mellett még igen sok magyar forrást nem dolgozott fel. Ha ezeket a külföldnek tudományos forráskritikával bemutatnók, nem kellene tovább hadakoznunk Liszt magyarsága mellett.

Mindössze három olyan művet említhetünk, amely a Liszt-émlékév során új szintre hozott be a Liszt-irodalomba. Az első Gárdonyi Zoltán könyve *Liszt Ferenc magyar stílusa* címmel (125 1. és 12 1. hangjeggyel), amelyben a szerző nem a nemzetiségi hovatartozás kérdését tette tanulmány tár-

¹ Felolvastatott a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának 1937. május 3-i ülésén.

gyáva, hanem azt a tisztán zenei kérdést, hogy melyek voltak azok a zenei eszközök, amelyeket Liszt a magyarság eszméjének kifejezésére felhasznált. A másik Molnár Antal zeneesztétikai tanulmánya *Liszt Ferenc alkotásai az esztétika tükrében címmel* (47 l.), amelyben a zeneszerző és gondolkodó vonásait gazdagította. A harmadik Füssmann Werner és Mátéka Béla könyve *Franz Liszt. Ein Künstlerleben in Wort und Bild* címmel (Langensalza-Berlin-Leipzig, XV, 301 l.), amely ikonográfia alakjában Liszt magyarságának fényes bizonyítékát állította a külföld elé. A mű pompás kiállításával, változatos és beszédes képeivel nem téveszti el hatását. Kár, hogy a magyarázó szövegrészben gyakori az elírás, a naivitás és a kritikátlanság.¹

Egyébként azok az életrajzok, amelyek Lisztről most és korábban megjelentek, hűségesen követik a régi, bevált receptet: «Végy két könyvet s a kettőből készíts egy harmadikat!» Itt ez szórói-szóra így van, mert Lisztről Raabe Péter 1931-i kétkötetes életrajza előtt (a II. k. voltaképpen csak alkotásait tárgyalja), amely főleg magyar szempontból szintén sok tévedést és hiányt tüntet fel, csak két eredeti életírás maradt fenn: Ramann Lina és Göllerich August munkái. Ramann Lina, e tudálékos «kékharisnya», Liszt-

¹ Liszt magyar származásának hangsúlyozásáért alaposan meg is támadta a Berlinben megjelenő *Der Volksdeutsche* 1936. október 2-i 20. száma (S. 10). – A Liszt-emlékév önálló magyar kötetei közül felemlítjük még azt a kis gyűjteményt, amely a nemzetközi irodalomból kísérelte meg annak bemutatását, hogy Lisztet mint a magyar föld östehetségét ünnepelte széles e világ: «*Hírhedett zenésze a világnak . . .*» *Egykorú versek Liszt Ferenchez*. Összegyűjtötte, bevezette és magyarázatokkal ellátta Csekey István és Diósi Géza. Szeged, 1936, 92 l. – Kitűnő szolgálatot tett nemzetközi vonatkozásban is Koch Lajos *Liszt Ferenc. Bibliográfiai kísérlet* című munkája (Budapest, 1936, 109 l.) a Fővárosi Könyvtár kiadásában. – Jellemző Liszt-irodalmunk szegénységére, hogy a Dante-cég kiadásában 1936-ban megjelent *Liszt a miénk!* című nagy kötet (240 l. és 54 kép) nem új, hanem már itt-ott régebben megjelent cikkeket, tanulmányokat és beszédeket gyűjtött össze.

életrajzának első kötetét még a mester életében, 1880-ban, adta ki. A weimari Liszt-Múzeumban megvan az a példány, amelynek sok tévedését Liszt sajátkezűleg javította ki. Érdekes azonban, hogy ahhoz a romantikus származáshoz, amelyet Ramann Liszt családjáról állított, a mester nem nyúlt hozzá.¹ Ennek kettős oka lehetett. Egyrészt tetszhetett neki a nemes magyar ősoktól való származtatás, másrészt pedig meglehetősen keveset tudott családjáról és nem is volt érzéke családi ügyek iránt.

Az előbbi negatív módon bizonyítja az, amit 1851-ben nálánál fiatalabb mostoha nagybátyjának, Liszt Eduárdnak írt: «Ah ... a mi nevünket nagyon is elhanyagolta és meghurcolta számos rokonunk, akiből hiányzott a nagylelkűség, az okosság és a képesség, sőt gyakran a nevelés és a legszükségesebb alapok, hogy pályájuknak magasabb lendület adjanak s megbecsülést és tekintélyt szerezzenek.»² Dunkel azt írja Lisztről, hogy restelte származását és nem is említette szüleit.³ Feltűnő, hogy atyja sírját soha fel nem kereste, jóllehet többször utazott arrafelé.⁴

Hogy pedig mily kevés érzéke volt családi ügyek iránt,

¹ Hogy a család magyar nemességéről «keine bestimmten Urkunden» léteznek, Liszt a «bestimmen» szót vörös ironnal aláhúzta. (4. 1. alulról 8. sor.) – A weimari Liszt-Múzeumban Raabe professzor és Dr. Maltzahn báró urak oly lekötelezően támogattak, hogy fáradozásukért e helyről is köszönetet mondok.

² *Franz Liszt's Briefe*. Gesammelt und herausgegeben von La Mara. Leipzig 1893-1905, Bd. I. S. 96.

³ Dunkel Norbert: *Milyen volt Liszt Ferenci* Budapest, 1936, 9. 1.

⁴ Anyjának írja 1851. február 21-én: «Meine klingenden Phrasen würden sich zugunsten meiner dreissig oder vierzig Onkeln und Tanten, Neffen und Nichten, bald in klingende Münze verwandeln . . . Meine wahre Familie besteht aus der kleinen Anzahl derer, die mich verstehen, mich stützen und fördern.» (*Franz Liszt's Briefe an seine Mutter*. Aus dem Französischen übertragen und herausgegeben von La Mara. Leipzig 1918, S. 94.) Rokonai közül a fentebb említett Liszt Eduárdot, aki Ausztria első főállamügyésze lett, becsülte a legtöbbre. «. . . er hat ein gutes Herz und zeichnet sich – als der einzige der Familie, für den mich demgemäss interessiere – durch seinen Charakter, seinen Geist und sein Talent aus.» (TT. o. S. 97 f.)

annak bizonyítására legyen elég csak a következőket felhozni. Amikor atyját 1827. augusztus 28-án Boulogne-sur-Mer-ben elvesztette, nem tudta az anyakönyvvezetőnek megmondani atyja szüleinek nevét.¹ Hét év múlva D'Agoult grófnéhoz írt levelében már két nappal téved atyja halálának dátumában.² Ugyancsak 1834-ben öccséről ír a grófnak, aki tüdővészben elhalálozott, pedig nem is volt testvére.³

Felmerül most már az a kérdés, hogy honnan került bele Ramann könyvébe és a köztudatba Liszt magyar nemesi származása.⁴

Amikor tizenhat évi távollét után 1839. decemberében Pozsonyba ért, az országgyűlés ellenzéki főrendei, a «patrióták» úgy fogadták, mint a magyar haza tündöklő csillagát. Gróf Festetics Leó és társai kérvényt nyújtottak be Kollowrat miniszterhez Liszt magyar nemesi rangra emelése érdekében. Mivel azonban ez a mozgalom az ellenzék részéről indult ki és annak a férfinak az érdekében, aki Pozsonyban a titkosrendőrségtől oly veszedelmesnek ítélt Rákóczi-indulót játszott, az udvar elutasította ezt a kérvényt azzal, hogy a nemességet neki magának kell kérelmeznie. Ekkor azonban több újság megírta, hogy Lisztnek nincs is szüksége újabb nemességre, mert családja már Zsigmondtól kapott nemességet s rokonság fűzi a hatalmas Thurzókhöz.⁵ A *Buda-Pesti*

¹ Haraszi Emil közli Liszt Ádám elhalálozásának bejegyzését 1827-ből 360. sz. alatt a boulogne-sur-mer-i városháza anyakönyvében. (*Liszt à Paris*. La Revue Musicale année XVII, Paris 1936, No 167, p. 7.)

² *Correspondance de Liszt et de la Comtesse d'Agoult 1833-1840*. Publiée par M. Daniel Ollivier. 6e éd. Paris 1933, p. 109.

³ IL o. p. 59.

⁴ Egyébként már Ramann előtt Liszt magyar nemesi származását említi az életrajzírói közül Eduard Bturmman: *Franz Liszt*. Unsere Zeit in Biographien und Bildnissen. Bd. I, Hamburg [1843], S. 2. -J. Duvergtr: *Notice biographique sur Franz Liszt*. Extrait de la Revue générale biographique, politique et littéraire. Paris 1843, p. 5. - Gustav Schelling: *Franz Liszt*. Stuttgart 1844, S. 18. - W. Neumann: *Franz Liszt*. Cassel 1855, S. 11 f.

⁵ Érdekes idevonatkozókig *Petrichevich Horváth Lázárnak Festetics Leo grófhoz intézett toast ja, mellyel « Liszt Fercncz' tiszteletére*

Rajzolatok 1839. december 17-i és a *Pesther Tageblatt* december 21-i és 28-i számai még bizonyító okleveleket is közöltek, a nélkül azonban, hogy csak meg is kísérelték volna Liszt családjának összekötését a közölt iratokban szereplő Lisztekkel. De azóta e hírlapi közlések és Ramann Lina könyve alapján Liszt valamennyi életrajzírója vallomást tesz Liszt családjának magyar nemessége felől.¹ Sőt újabban nálunk még Takáts Sándorra, a nemrég elhalt nagytekintélyű történészre is hivatkoznak ebben a tekintetben.² Takáts azonban mindössze csak annyit említ idevonatkozó tanulmányában, hogy 1839-ben a lapok is írtak Liszt családjának nemességéről. Ő maga azonban ezt egyetlen szóval sem erősíti meg. Nyilván azért nem, mert nem voltak erre vonatkozó adatai, de másfelől meg jól tudta azt, amit Bismarck szellemesen

(dec. 29. 1839) adott casinói-lakomán Pesten a' nagy művész' egészségére üríté poharát. Társalkodó IX. évf., 1840. jan. 8, 3. sz. 12. 1. «. . . Azért csak nevetnem kelle – tudom te is kezét fogsz velem tisztelt barátom – midőn egyszerre poros diplomákat láték előhuzatni az ő nemességét bizonyítókat 's honunk' néhány fényesb családival rokonságát . . . Hagyján! hadd emeljék ki mások e' fényt s silányságokat. Én is azt mondom, hogy ő NEMES, de hogy annak tartassék, mi szükség neki az öreg 'Sigmond penészrágta levelire? Őt a' mindenható Isten' hatalmas szent keze ütötte nemessé. – Azt kürtölik a' hírlapok, hogy Liszt a' hatalmas Thurzókkal rokon . . .! Hol vannak azon hatalmas Thurzók? Én nem tudom. De tudom azt, hogy míg az erős Thurzók' utolsó ivadéka csaknem felejtve hamvad egy romlásnak indult Árva várbán, azalatt Liszt Ferencz' lángeszének teremtményei bizonyára túl fogják élni a' legkevélyibb oligarchát, a' legkeményebb sziklavárt.» . . . «honunknak mindenkitől irigylett dicsőségét - nemzetünk' szemefényét, a' világszerte híres művészkirályt Liszt Ferenczet az úr isten éltesse.»

¹ Ramann is közli kivonatosan a *Pesther Tageblatt* egyik oklevelét (*Franz Liszt*. Bd. II, Abt. I, Leipzig 1887, S. 35), majd ezt írja: «Seine Abstammung von dem Grafen Thursó [így!] galt als Thatsache und selbst Personen der höchsten Stände brachten ihm die Veterschaft entgegen.» (S. 36.)

² így Ugrón Gábor: *Das Ungartum Franz Liszts*. Pester Lloyd 10. November 1935, Morgenblatt és A Zene XVII. évf., 1936, 8-10. sz. 146. 1.

így fejezett ki: «Was in der Zeitung steht, kann auch wahr sein.»¹

Ramann Lina és követői a Köpcsényi báró és gróf Liszthi (Listhius) családdal akarták kapcsolatba hozni Liszt Ferenc családját. Gróf Kemény József azonban *A nagyköpcsényi Listi család eredete, növekedése és hanyatlása* című alapos nemzedékrendi értekezésében² kimutatta, hogy: «Ezen nagyra indult, de végre elaljasodott család a XVII. század vége felé (1676 után) fiúágon Köpcsényi báró Listi IV. János-sal elenyészett.»³ E szerint tehát teljes lehetetlenség, hogy Liszt Ferenc e család leszármazottja legyen. Ha azonban sikerült volna is Liszt Ferenc és a báró, sőt két ágában gróf Liszthi-család közt kapcsolatot találni, magyar szempontból ez sem volna különösebb értékű, mert ennek a családnak őse, List Kristóf, nagyszzebeni városi tanácsnok - erdélyi *szász* eredetű volt.

Liszt Ferenc unokaöccse, lovag Liszt Eduárd, bécsi

¹ Takáts Sándor: *Liszt Ferenc és List Frigyes az országgyűlésen*. Magyar Szemle III. k., 1928, 231. 1. – Takáts különben lemásolta Festetics Leó 1839. december 22-én kelt beadványát Liszt nemessége ügyében és az egyéb erre vonatkozó iratokat a bécsi Polizei Hofstelle iratai közül, amelyek a bécsi forradalomban elégték. A másolatok Takáts hagyatékában megvannak Budapesten a Magyar országgyűlés levéltárában «Titkos rendőrségi iratok, 59. fasc. elnöki előterjesztések» alatt. -- Egyébként 1840. január 13-án Pest megye rendői is közgyűlési határozat alapján felterjesztést intéztek a kancelláriához Liszt részére nemeslevél kieszközlése végett. (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltára, 1840. évi közgyűlési jegyzőkönyv 31. sz.-a január 13-áról.) A véleményes jelentésre felhívott helytartótanács azonban kimondotta, hogy az ország törvényei szerint nemesség-adományozását csak olyanok remélhetik, akik katonai érényeikkel vagy a köz javára tett hosszas szolgálatokkal szereztek erre érdemeket. (Országos Levéltár, «Helytartótanácsi levéltár, Gremiale 1840, fons 51, pos. lap.) Erre V. Ferdinánd Schönbrunnban 1840. június 20-án elutasította a kérést (u. o. «Kancelláriai levéltár 1840, 9423. sz.)). Lásd Isoz Kálmán: *Liszt és Budapest*. Muzsika I. évf., 1929, 1-2. sz. 38. s k. 1. Újra lenyomatva a *Liszt a miénk!* c. kötetben 82. s k. 1.

² Új Magyar Múzeum IV. évf., 1854, 489-511. 1.

³ 493. 1. – Lásd még Komáromy András: *Köpcsényi gróf Listi László*. Századok XX. évf., 1886, 32-53. és 122-140. 1. – A család változatos névírásánál a Királyi Könyvek jegyzékét vettük alapul.

kriminalista ügyvéd, kormánytanácsos, aki a gráci egyetemnek volt professzori címmel felruházott magántanára, még újabban is több apró kiadványban igyekezett bizonyítani a Liszt-családnak a Köpcsényi báró Liszthiekkal való atyafiságát, ami azonban természetesen egyáltalán nem sikerült neki.¹ A feltevést csak egy különös véletlen látszott valószínűvé tenni, t. í. az, hogy Liszt Eduárd atyjának mostoha-testvérei közül több Köpcsényben született. Ennek azonban az a magyarázata, hogy Liszthi IV. János, miután látta, hogy magtalanul fog meghalni, köpcsényi nemesi birtokát 1670-ben királyi engedéllyel eladta Esterházy Pál nádornak, a későbbi birodalmi hercegnek; Liszt Ferenc nagy atyja pedig, Liszt György Ádám, 1786 és 1790 közt e köpcsényi Esterházy-birtokon tanító volt, s ott az anyakönyv tanúsága szerint három gyermeke született. Így most már sikerült végérvényesen tisztáznunk, hogy a különben is erdélyi szász eredetű Köpcsényi Liszthiek és Liszt Ferenc családja közt a kapcsolat mindössze erre a különös véletlen ténykörülményre szorítkozik.

A mi Liszt Ferencünk sokkal nemesebb lélek volt, semhogy a külső nemességre törekedett volna. Úgy látszik azonban, hogy a bécsi Liszt Eduárdék családja annál inkább szívéen viselte az ügyet. Kitűnik ez abból a hirdetésből is, amelyet a most élő Eduárd atyja, a későbbi es. kir. főállam-

¹ A röpiratok nem neve alatt, de megállapíthatólag az ő adatai alapján jelentek meg. így többek közt: *Dr. Eduard Bitter von Liszt, k. k. Generalprokurator.* Salzburg 1906. – Georg Eichinger, *Die Nobilitierung der Familie Abbé Franz Liszts.* SA. aus Österreichische Illustrierte Rundschau Jg. IV, Nr. 22. Wien 1917. – Legutóbb Liszt Eduárd még a Pester Lloydban is előadta családjának ezt a naiv származtatását a rég kihalt Liszthiektől. (Pester Lloyd 29. Oktober és 5. November 1935, Morgenblatt.) – Családja magyar nemesi származásának ezt a meséjét tartalmazza most megjelent könyve is: *Franz Liszt. Abstammung, Familie, Begebenheiten.* Wien-Leipzig 1937, S. 1 f. – Ezzel szemben lásd Rudolf Stritzko: *Die Graner Messe und Franz Liszts Nobilitierung.* Österreichische Rundschau Bd. XLIX, 1916, H. 6, S. 267-270. – A magyar nemesi származás régi meséje található Liszt legújabb életrajzában is: Mary Tibaldi Chiesa: *Vita romantica di Liszt.* Milano 1937, p. 2.

ügyész (Generalprokurator) a *Magyar Hírlap* 1851. december 7-i, 27-i és 1852. január 7-i számaiban a következő szöveggel tett közzé: «Kéretik olvasni! Liszt Ferenc zongoravirtuóz, Pesten mulatása alkalmával 1839-1840-dik évben, családi (magyar) nemességének bebizonyítására szolgáló eredeti okiratok megvételével kínálatot meg. Ezen vagy hasonló papírok birtokosa ezennel felhivatik és megkéretik, magát, azon papíroknak Liszt *Ferenc* számára eladása iránt, Liszt Eduard tanárral, Bécs, Rossau 123, *minél előbb* érintkezésbe tenni.» A Liszt Ferenc magyar nemességét bizonyító oklevelek megvételéből azonban, úgy látszik, nem lett semmi, mert még nemrég is kínáltak ilyeneket a M. Kir. Országos Levéltárnak megvételre, de átvizsgálásuk után kiderült, hogy ezeknek a mi Lisztünk családjához egyáltalán semmi közük sincsen.

Amikor pedig Liszt Ferenc 1859Jen megkapta Ferenc Józseftől a III. osztályú Vaskoronarend lovagkeresztjét, ez feljogosította arra, hogy az osztrák lovagok közé való felvételét kérje. Még abban az évben benyújtott folyamodványával kapcsolatban az osztrák belügyminisztérium kérdést intézett a magyar regisztratura-osztályhoz, hogy Liszt családjá nem magyar nemes-e. Laskai Károly miniszteri tisztviselő már augusztus 26-án nyomban válaszolt és közölte a Királyi Könyvekből a List, Liszthi, illetőleg latinos végzettel Listhius nevű családok részére történt nemességadóományozásokat. Ezek szerint Liszthi (Listhius) László 1655-ben és Liszthi János 1664-ben grófi rangot, List András pedig 1719-ben nemeslevelet kapott. Ugyanekkor Liszt Ferenc személyes betekintéssel is meggyőződött arról, hogy családjá a nemesített magyar Listekkel és Liszthiekkal nem azonos. Csak ezután szolgáltatták ki neki az osztrák lovagi diplomát a tőle terveztként benyújtott címerrel együtt. Az iratokból azonban az is megállapítható, hogy e ténykedések java-résztét Eduárd végezte, akire és családjára azután Liszt Ferenc az osztrák lovagi címet 1867-ben átruháztatta.¹

¹ Heinrich Kunnert: *Der Ritterstand Franz Liszts.* Burgenländische Heimatblätter Jg. V, 1936, H. 2, S. 50 f.

Mindezekből most már kitűnik, hogy Liszt Ferenc, illetőleg rokonai 1859-ben, illetőleg 1867-ben nem magyar, hanem osztrák nemességet kaptak. Ugyanekkor pedig azt is hivatalosan megállapították, hogy Liszt Ferenc családja nem volt magyar nemes család.

De milyen család volt hát az, amelyikből Liszt Ferenc származott?

*

Ramann azt is megírta, hogy Liszt Ferenc dédapja, Sebestyén, alacsonyabb rangú tiszt volt az 1. császári (később I. Ferenc József) huszárezredben. Ezt aztán a későbbi életrajzírók daliás huszárfőhadnaggyá léptették elő. Ez a Ramann-féle semmivel sem bizonyított állítás talán elhithető volt a magyar nemesi családból származó huszárról. Most azonban, hogy módszeresen nyomról-nyomra átvizsgáltuk az anyakönyvi bejegyzéseket, kitűnt, hogy List Sebestyén mint «özvegy zsellér» halt meg a mosonmegyei Rajkán 1793-ban kilencvenéves korában. (Ennek az életkornak ugyan egyéb anyakönyvi bejegyzések ellentmondanak.) Az 1. császári huszárezredet pedig csak 1756-ban alapították. Így 53 évesnek kellett volna Sebestyénnek lennie az ezredbe való belépésekor. Átvizsgálva azonban a bécsi hadilevéltárban az ezrednek sorozási jegyzékeit, List Sebestyén neve bennük egyáltalán nem fordul elő. Legfeljebb tehát csak az lett volna lehetséges, hogy talán altiszt (káplár) volt ez a Sebestyén, de hogy tiszt (főhadnagy) lett volna e huszárezredben az, aki később csak zsellér volt, az teljességgel hihetetlen.

Ez a ~~List Sebestyén~~ idáig Liszt Ferencnek anyakönyvszerűleg kimutatható legrégebbi őse. Felőle nem sokat tudunk. Ramann annyit mond róla, hogy Ragendorfban (magyarul Rajka) halt meg Sopron (!?) mellett.¹ Ezt azután szóról-szóra és minden bírálat nélkül átvette Somssich Andor is *Liszt Ferenc élete* című könyvébe (5. l.), sőt Hárlich János is, aki még azzal az elírással is megtoldotta, hogy Rajkának Ramann-nál olvasható német Ragendorf nevét összetévesz-

¹ Ramann, i. m. Bd. I, S. 5.

tette az alsó-ausztriai Raggendorffal.¹ Ugyanebbe a hibába esett Bartha Dénes is.² A koronát azután Koudela Géza tette rá, amikor a Liszt-emlékév országos bizottsága megbízásából írt és az Országos Liszt Ferenc Társaság kiadásában 1936-ban megjelent Liszt-életrajzában Raggendorft (így!) Sopron mellé³ Rajkát pedig egyik rádióelőadásában Burgenlandba helyezte. Rajka még vonattal is öt óra távolságra fekszik Soprontól, ellenben ott van a Dunánál Mosón megyének abban a felnyúló szögletében, ahonnan már szabad szemmel látni a pozsonyi várat.

List Sebestyén (Koudelánál tévesen György Sebestyén!) a rajkai anyakönyvekből megállapíthatólag a Waldberg nemesi család zsellérházainak egyikében lakott. Ugyanis első feleségének 1786. október 17-én történt elhalálozásakor a rajkai 120. régi számozású ház van lakóhelyükül bejegyezve. Leánya, List Orsolya (Ursula), Liebenwein Ferencné pedig 1789-ben ugyancsak anyakönyvi adat szerint családjával a kettővel odébb levő 116. számú házban lakott. Ez a két ház még most is megvan a Modrovich-féle uradalmi zsellérházak csoportjában. 1814-ben ugyanis beházasodás folytán a Waldberg-családtól a nemes Modrovich-család tulajdonába került.⁴ Miután a Waldberg-, illetőleg Modrovich-családnak nem kerültek elő feljegyzései jobbágyairól, felkutattuk az Országos Levéltárban a Mária Terézia alatt történt jobbágyi összeírásokat. Az 1773. január 7-én kelt táblázatban sikerült is List Sebestyént mint a magyaróvári királyi hercegi uradalomhoz tartozó rajkai zsellért fellelnünk. Az urbáriális táblázatban mint «subinquinus», vagyis legszegényebb háznélküli zsellér szerepel évi 12 kézi robotnappal, úgy hogy még állatja sem igen lehetett.⁵ Úgy látszik, hogy List Sebes-

¹ Hárich János: *Liszt Ferenc családja és az Esterházy hercegek*. Napkelet XII. évf., 1934, 9. sz. 508. 1. és *Liszt Ferenc ősei és gyermekévei*. Énekszó III. évf., 1935, 2. sz. 232. 1.

² Dénes von Bartha: *Franz Liszt 1811-1886. Sein Leben in Bildern*. Leipzig 1936, S. 11.

³ Koudela Géza: *Liszt Ferenc*. Budapest, 1936, 6. 1.

⁴ Rajkai kutatásainkban Békefi Ernő tanító úr oly messze-menőentámoogatott, hogy e helyről is meleg köszönetet mondunk neki.

⁵ Országos Levéltár, «Helytartótanácsi levéltár, Tabulae Urba-

tyén lakás fejében a Waldberg-családnál is dolgozott vagy pedig bért fizetett a kis zsellérházért.

List Sebestyén első feleségének nevéül az akkori szokásnak megfelelően csak Anna Mária van az anyakönyvbe bejegyezve, így csak feltevés, hogy ez esetleg az evangélikus Graf-családból származott. Ugyanis Sebestyénéknél Graf György Ádám és ennek Mária nevű felesége voltak a két fiú keresztszüleí, úgy hogy Ferencünk nagy atyja keresztatyjáról nyerte a György Ádám nevet. List Sebestyén októberben elvesztvén gyermekeinek anyját, a rákövetkező 1787. év januárjában már feleségül vette Sándor János özvegyét, Krisztinát. Az egész List-családfában ez az egyetlen magyar név fordul elő, de a németajkú plébános ezt is Schandornak jegyezte be.

Liszt Ferenc nagy atyjáról, Ádám Györgytől (Sebestyén fiáról) már jóval többet tudunk. Jórészt Esterházy-birtokokon tanítóskodott Nemesvölgyön, Köpcsényben, Szent Györgyön, olykor – akkori szokásnak megfelelően – a falusi jegyzői állást is betöltve; aztán dolgozott a herceg márcfalvai faterképén mint írnok, majd a pottendorfi posztógyárban mint munkás. Hárich *Liszt Ferenc családja és az Esterházy hercegek* című tanulmányában a fraknói hercegi levéltár «Acta musicalia» anyaga alapján bemutatja Ádám György egész életét. Háromszor nősült és 25 törvényes gyermeke volt. Első feleségét, Ferencünk nagyanyját, Schlesak Borbálának hívták, aki oroszvári zsellér-családból származott. Lehet, hogy családja (a német?) Sziléziából vándorolt le (Schlesak = Schle-

riales Comitatus Mosoniensis, Oppidum Rajka, 1773». – Jellemző, hogy a 12 subinquinus közt csak egyetlen magyar név szerepel, azé a Sándor Jánosé, aki azonos azzal a zsellérral, akinek özvegyét mint második feleséget List Sebestyén vette el 1787-ben. Az egész jobbágyösszeírásban Rajkán mindössze még egy magyar név fordul elő (Újvári Márton), a többi, mint maga az összeírás is, német. Az 1715. és 1720. évi jobbágyösszeírásban List Sebestyén már csak azért sem szerepelhetett, mert akkor még igen fiatal volt. Valószínűbb azonban, nagy szegénysége is erre vall, hogy a két jobbágyösszeírás között, vagyis 1720 után és 1748 előtt vándorolt be az alsó-ausztriai telepésekkel Rajkára. Ugyanis 1748. október 30-án született Rajkán első gyermeke, Orsolya.

sier). 6 maga minden jel szerint már német volt, mert Oroszvárott született, és anyját During (Turing, Tüninger) Máriának hívták, akinek családja azonosnak látszik a háromszáz éves soproni Thirring-nemzetséggel.¹ A Slezák név azonban szláv (morva, tót) eredetre vall. Oroszvárott ugyan, mint neve is mutatja, laktak valaha ruthének, de valójában horvát község volt, amely azonban ebben az időben már meglehetősen elnémetesedett. Liszt Ferenc nagyszüleinek házasságáról a következő érdekes bejegyzést találtuk az oroszvári (német neve Karlburg) plébánia anyakönyvében: «Anno 1775 Januarij den 17ten dito ist der Jungesöll Adam List, Schulmeister in Edles-Thal, alt 20 Jahr, mit der Jungfrau Barbara Schlessackin allhier, alt 21 Jahr, copuliret worden. Zeigen [auf] seiner [Saite] Johann Michael Ott, Schullmeister allhier und Johann Händi, Mitnachbar in Edles-Thall, ihrer Seithen Joseph Mayr, Schaffmeister bey (Titl.) Herrn Jacklin.»

Liszt Ferenc nagyatyjában már nagymértékben jelentkeztek a zenei képességek. Kiváló orgonista volt és Esterházy herceg pottendorfi (alsó-ausztriai) várkapolnájában énekkart is szervezett. Ott is halt meg 89 éves korában mint a herceg kegydíjasa. Hogy Ferencünk és atyja a különös zenei képességet György Ádamtól, nem pedig feleségétől, Schlesak Borbálától örökölte, azt az is bizonyítja, hogy Liszt György Ádám nagyapának nemcsak Schlesak Borbálától származott Ádám fia és Borbála nevű lányától született unokája, Vetzko Antal bedegi (Tolna megye) plébános, egyházi zenész, hanem a második feleségétől született Borbála lánya, Hennig Alajos jezsuita, egyházi zeneíró anyja és harmadik feleségétől származó Eduárd nevű fia is elsőrangú zenei tehetségek voltak.

Liszt Ferenc atyja, Ádám, másodszülött fiú volt. Elsőnek sikerült kinyomoznunk és közölnünk születésének pontos dátumát² és kikutatnunk azt, hogy 1790-tól kezdve a pozsonyi királyi katolikus (akkor ugyan közben átmenetileg állami, ma Masaryk-reál-) gimnáziumba járt, melyben II.

¹ Lásd Thirring Gusztáv: *A soproni Thirring nemzetség háromszázéves múltja*. Sopron, 1934.

² Csekey-Diósi, i. m. 10. 1.

József kora után éppen abban az évben lett kötelező a magyar nyelv tanítása. Liszt Ádám a kezdők csoportjába tartozott, tehát nyilván még egyáltalában nem tudott magyarul, és abból bizony mindig a leggyöngébb osztályzata, «tertiája» volt, ami akkor a szekundával volt egyenlő. Nem is tanult meg jól magyarul. Miután a gimnáziumot 1795-ben öt tanév alatt elvégezte, még ugyanazon év szeptember 21-én belépett Malackán a ferencesek rendjébe, de nem sokáig tartott itt ki, mert már 1797. július 29-én mint «állhatatlan és változékony természetű» Nagyszombatban elbocsátást nyert.¹ Még ugyanazon év őszén beiratkozott az 1797/98. tanévre a filozófiára az 1784-ben Nagyszombattól Pozsonyba helyezett akadémián.² De félév múlva, – úgy látszik, nem lévén pénze a továbbtanuláshoz – 1798. január 1-én 21 éves korában gazdasági gyakornoknak lépett be Esterházy herceg fraknoi uradalmába. Amikor aztán 1800. június 6-án tisztartásági Írnoknak nevezték ki Kapuvárra, augusztus 10-éről kérvényt adott be áthelyezése végett: «Nachdem ich der ungarischen Sprache unkundig, welche doch zu diesem Amt höchst nöthig ist.»³ 1801-ből eredő személyi táblázata szerint beszél németül, latinul és valamit magyarul.

Hogy azonban Liszt Ádám, Ferencünk atyja, német anyanyelve ellenére jó magyar ember volt, arra a következő tényekből következtethetünk. Nevét már gyerekkorától fogva mindig magyarosan írta. Míg atyjának Georg Adam *List* volt beadványain az aláírása és csak később kezdte magyaro-

¹ A pozsonyi ferencrendi kolostor latin följegyzéseit közli P. Vsevlad J. Gajdos, *Frantisek Liszt a frantiskáni. [Liszt Ferenc és a ferencrencliek. J Frantiskánsky Obzor [Ferencrendi Értesítő] II. évf., Bratislava [Pozsony], 1936, 3-4. sz. Gépírással sokszorosított különnyomatban is megjelent. Budapest [1937], 33 1. Német kivonata: Die Liszt- und die Albachgasse in Pressburg. Neue Pressburger Zeitung vom 7. und 9. März 1937. – Ugyancsak közli a feljegyzéseket Emile Haraszi: Džux francise (ins: Adam et Franz Liszt. La Revue Musicale XVIIIe année, Paris 1937, No. 174, p. 269-271.*

² Lásd a pozsonyi Comenius-egyetem quæsturájában. «Matri-cula Academiae Regiæ antea Tynaviensis, subin Posoriensis ab anno Fundationis 1777 usque 1850.»

³ Herceg Esterházy fraknoi levéltára, «Acta musicalia Nr. 4204».

san írni a nevét,¹ addig Ádám mindig *Lisztnek* írta nevét, amiről igen sok levele és beadványa tanúskodik az Esterházy-levéltárban. Sőt már gyermekkorában a pozsonyi gimnázium és akadémia anyakönyveiben tízszer van bevezetve a neve és mindig kivétel nélkül magyarosan, holott tanárai jórészt németek voltak.² Éppen ezért a tények nemismerésén vagy szándékos elferdítésén alapszik Wämser bécsi családtörténésznek cLZ cLZ állítása, hogy Liszt Ádám csak később kezdte magyarosan írni a nevét. E mellett tanulmányában mindig *List* Ádámot ír, sőt Liszt Ferencet is így nevezi: *Franz List (später «Liszt» genannt)*. De megtalálhatta volna Liszt Ádám Párizsból 1823. augusztus 14-én kelt levelének hasonmását, amelyben még atyjának, az alsó-ausztriai Pottendorfban élő György Ádámnak is magyarosan írta a címzést (*Lisztnek*).³ Semmitmondó cLZ cLZ érvelése is, hogy Liszt Ferenc lóki születési anyakönyvébe is *Lístnek* jegyezték be családi nevét.⁴ Hogy ezek a bejegyzések mennyire önkényesek voltak és mennyire a plébánosok kénye-kedvétől függöttek, arra jellemző a fentebb említett *During* név, amely ugyanazon család három egymás után született gyermekénél ugyanattól a plébánostól háromféle alakban fordul elő. Liszt Ádám mostohatestvérét, Liszt Borbálát pedig Hennig József orvos veszi feleségül, és az egymás után született négy gyermek

¹ Liszt Eduárd fentebb idézett könyvében két íráspróbát közöl Liszt György Ádámtól, aki 1826-ban még *Listnek*, 1843-ban ellenben már *Lisztnek* írta a nevét. (Abb. 7 und 8 zur S. 14.)

² Lásd Schönvitzky Bertalan: *A -pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Pozsony, 1896, 246. s k. 1.

³ Közölte Bruno Schrader: *Franz Liszt*. 2. Aufl. Berlin 1921, S. 32-33.

⁴ Heinrich E. Wämser: *Abstammung und Familie Franz Liszts*. Burgenländische Heimatblätter Jg. V, 1936, H. 2, S. 25. - Wämsernek ez a cikke Kismartonban 1936 májusában jelent meg. Viszont a mi Liszt-versgyűjteményünk 1936 februárjában. Abban már anyakönyvi okleveles kutatások alapján több új adatot tettünk közzé, sokat pedig helyesbítettünk. De ezeken kívül is családtörténeti vonatkozású adatokat és nyomokat levélben közöltünk Wämserrel, aki azokat mind felhasználta értekezésében.

családneve Hennig, Henig és Honig változatban van bejegyezve. De ha az akkori anyakönyvi bejegyzésnek volna is a névírás tekintetében különösebb jelentősége, akkor éppen Liszt Borbála családnevének írását hozhatnók föl Wämser ellen, mert nevét kalligrafikusán *Lisztnek* jegyezte be a plébános az 1827. évben a rajkai anyakönyvbe. Ugyanígy Liszt Orsolyáét, Sebestyén lányáét, amikor Liebenwein Ferenczel kötött házasságából 1783. augusztus 14-én Mária nevű leánya született.

Bizonyos, hogy Liszt Ádámot, akinek atyja, a kántortanító, már jobbgysorból a honorácior osztályba lépett, a magyarsághoz való érzelmi és művelődésbeli közeledés ösztönzi nevének magyaros írására. Frankenburg Adolftól, kora egyik jeles publicistájától tudjuk, akinek nevét viseli ma is a soproni irodalmi kör, hogy atyja és Liszt Ádám érzelmileg mennyire a magyarsághoz tartoztak. Mindketten az Esterházy hercegi uradalomnak voltak a tisztjei. Liszt Ádám 1808-ban került nagy bánatára Kismartonból Doborjánba. Frankenburgék pedig jó órányira Doborjantól Sopronkeresztúron (akkor Német-Keresztúr) laktak. Igen gyakori vendégek voltak egymásnál. A «Vetter Adam» majd minden hangszeren játszott. Az öreg Frankenburggal együtt szidták a bécsi kormányt. Frankenburg Antal, aki sohasem ment német komédiába, azt mondogatta németül: «Német a nevem, magyar a szívem.» Frankenburgné tartotta a Doborján melletti Lókon (akkor Alsó-Loók), ahol a plébánia volt, Liszt Ferencet a keresztvíz alá.¹ Az is Liszt Ádám magyar érzelmére vall,

¹ Lásd Frankenburg Adolf: *Őszinte vallomások*. Pest, 1861, I. k., 14. és 26. l. – TJ. ő: *Emlékiratok*. Pest, 1868, I. k., 67. s k. I. – Miután Frankenburg szerint anyja tartotta Liszt Ferencet keresztvíz alá, *Liszt Ferenc magyarsága az újabb kutatások tükrében* című székfoglalónkban (A Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvei XI. k., 1937, 8. l.) azt következtettük, hogy Szalay Juliánna volt Frankenburgné. A sopronkeresztúri (ma Deutschkreutz Burgenlandban) plébánia anyakönyvéből azonban utóbb kitudt, hogy Frankenburg Antalnét Grill Annának hívták, és így nem volt azonos Liszt Ferenc keresztanyjával, Szalay Juliánával. E mellett természetesen megfelelhet a valóságnak, hogy Liszt Ferencet Frankenburgné tartotta keresztvíz alá. – Ellenben Koudelának az az állítása, hogy Vásonkeői

hogy Ferenc keresztszüleinek magyarokat választott Zambóthy (Szombathy?) Ferenc és Szalay Juliánna személyében.¹ Nem tudjuk, hogy az idegenben töltött négy küzdelmes év alatt milyen érzelmek fűzték Liszt Ádámot magyar hazájához és hoo-y ápolta-e fia szívében a hazaszeretetet. Erre Liszt Ádámnak D'Ortigue-tól közzétett naplótöredéke sem ad feleletet.² Az ellenben bizonyos, hogy mielőtt egyévi bécsi tanulóév után nekiindult fiával a nagyvilágnak, előbb Bécsből Pestre utazott és 1823. május 1-én honfitársainak mutatta be először fia művészetét. A hangversenyt hirdető falragaszok német nyelven így kezdődtek: «Magyar vagyok ...» És az is bizonyos, hogy Liszt Ádám mindenütt magyarnak vallotta magát és fiát is.

és Győri Liszt Ferenc volt a mi Liszt Ferencünknek keresztatyja és nagybátyja, s utána kapta a Ferenc nevet, vaskos tévedés. Ez a Győrött született és Vácon élt Liszt Ferenc nem volt a mesternek nagybátyja, még kevésbé keresztapja. A lóki anyakönyvből kiviláglik, hogy Liszt Ferenc «Zambóthy» Ferenc nevű keresztapjától kapta a Ferenc nevet. (A lóki anyakönyvi bejegyzés hasonmását közölte Die Musik Bd. XLI, Berlin und Leipzig 1911-12, S. 112-113. – Wamser, i. m. S. 52, Tafel V. – Füssmann-Mátéka, i. m. S. 5.) – Koudela (i. m. 9. 1.) átvette Tragor Ignác szájhangományokon és családi közléseken épült, téves elbeszélését. (*Vác az előadó művészetekben*. Vác, 1934, 90. 1.) A «Vásonkeői és Győri» előnévről is kiderült, hogy az mindössze egy váci sírkövön olvasható.

¹ A plébános bejegyzése nemcsak a List, hanem a Zambóthy név tekintetében is kétséget keltő.

² Joseph d'Ortigue: *Franz Liszt*. [így!] *Essai biographique*. Gazette Musicale de Paris IIe année, 1835, p. 200 et s. -Újból közzétette Marcel Herwegh: *Au Banquet des Dieux*. Paris 1931, p. 107-123. - Németül közzétette E. Flechsig: *Franz Liszt*. [így!] *Nach dem Französischen des J. d'Ortigue*. Neue Zeitschrift für Musik Bd. IV, Leipzig 1836, No 4, S. 13-16, No 5, S. 19-21, No 6, S. 23-24, No 7, S. 27-30, No 8, S. 31-33, No 10, S. 39-40. – V. ö. még La Mara: *Franz Liszt auf seinem ersten Weltflug. Briefe seines Vaters, Adam Liszt, an Carl Czerny*. Classisches und Romantisches aus der Tonwelt. Leipzig 1892, S. 235-262. – Magyarul közölve *Liszt Ferenc első külföldi hangversenykör út ja* címmel a Népművelés VI. évf., 1911, 17-18. sz. 340-355. 1. Innen közölte Somssich, i. m. 20-46. 1. – V. ö. még Csekey: *Franz Liszts Vater. Nach bisher unveröffentlichten Dokumenten dargestellt*. Die Musik Jg. XXIX, Berlin 1937, H. 9, S. 631-635.

Ami most már Liszt Ferenc anyját illeti, családja Alsó-Ausztriában és a bajor sváb földön (Schwaben) messze a múltba visszamenőleg követhető.¹ Liszt Ádámné, Lager Mária Anna Kremsben született, ahol atyja sütőmester volt. Korán elvesztette atyját, és miután sok testvére volt, már kilencéves korában elkerült a háztól. Bécsben több helyen is szolgált mint szobaleány, majd Nagymartonba ment Ferenc nevű bátyjához, aki ott a szappanfőző mesterséget űzte. Miután ebben az időben Liszt György Ádám, Ferencünk nagy atyja is Nagymartonban ispánkodott az Esterházy-uradalomban, nyilvánvaló, hogy fia, az akkor 35 éves Ádám, itt ismerkedett meg feleségével, aki bizony már 23 éves volt, amikor az esküvőt 1811. január 11-én a lóki templomban megtartották.² Lisztné finomlelkű, de jelentéktelen nő volt. Fia zenei képességeit nem tőle, hanem nagyatyjától és atyjától örökölte. Liszt Ádám, aki később maga is tagja volt a Haydn-tól vezényelt kismartoni hercegi zenekarnak, már 1801-ben egy 16 hangszerre írt *Te Deumot* ajánlott fel a hercegnek, s leveléből azt is megtudjuk, hogy Pozsonyban (gimnazista és akadémiai hallgató korában) Rígler Ferenc Páltól, a főnemzeti iskola zenetanárától, órákat vett hangszerelésből.³

Mindezekből a családtörténeti kutatásokból, amelyeknek itt helyszüke miatt csak a legfontosabb eredményeit

¹ Lásd Wamser, i. m. S. 30 f.

² Hans Plöckinger január 17-i dátuma magánközlése szerint is csak elírás. *Die Herkunft der Mutter Liszts*. Austria-Hungária Jg. I, Wien 1936, H. 1, S. 14. – Liszt Ádámék házasságának ténykörülményeire Wamsert megelőzve annak a pernek irataiból következtettünk, amelyet a Liszt-örökösök, élén Hohenlohe hercegnével, Sayn-Wittgenstein hercegnő leányával, 1900-ban a budapesti VI. kerületi járásbírószágon indítottak, amikor aztán a bíróság felhívta hivatalos hirdetményben a lapokban a Liszt-örökösöket. Az iratok közt, melyeket jelenleg a budapesti központi járásbírószágon Ö. 186,704. szám alatt mint történelmi becsüeket őriznek (különben ugyanis már kiselejtezték volna őket), van egy leszármazási táblázat is, amely kutatásaink megindításához és további következtetések levonásához igen becses adatokat szolgáltatott. – Legutóbbi sajtóközlemények szerint az örökösök a pert újrafelvétellel ismét folyamatba tették.

³ Mindkettő herceg Esterházy fraknói levéltárában, «Acta musicalia Nr. 1895, 3361 és 3367».

tártuk fel, most már minden kétséget kizáróan megállapítható, amit Hóman Bálint a Magyar Nemzeti Múzeum Liszt-emlékkiállításán 1936. június 6-án tartott és a rádiótól is közvetített megnyitó beszédében találóan így foglalt össze: «Liszt Ferenc ausztriai eredetű és német anyanyelvű család magyar földön született sarjadéka volt.»^x Vagy amit mi fentebb említett kis versgyűjteményünk bevezetésében már előbb így fejeztünk ki: «Mint korának német-magyar típusa, németajkú magyarnak született magyar földön.»² Vagy mint Haraszti Emil, az egyik legkiválóbb magyar Liszt-kutató írta: «Liszt németnek született magyar földön, de magyarnak vallotta magát.»³ Bartha Dénes is ügyesen hangsúlyozza, hogy mire *ne* hivatkozzunk Liszt magyarságának a bizonyításában. «Mindenekelőtt ne hivatkozzunk Liszt magyar nevére vagy családjára . . .»⁴ A tárgyilagosan ítélő, módszeres kutató más eredményre nem juthat. Liszt Ferenc ereiben atyai és anyai ágon egyaránt német vér buzogott.

*

De a *Liszt* családnév nem magyar eredetű?

Mint láttuk, a magyar nemesi Liszt nevek erdélyi szász, „vagyis német eredetűek voltak. A mi Ferencünk (nem magyar nemes) családjának neve pedig szintén nem lehet magyar eredetű. Nemcsak azért, mert Liszt nevű magyar család tudunkkal seholsem él. Ha a későbbi századokban elvéve elő is fordul, annak *Listből* való német eredetét mindig ki lehet mutatni. De főleg azért, mert a magyar családnevek majd mind korábbi egyéni nevekből (személynevekből) váltak családnevekké. Már pedig Árpád-kori oklevéltárainkban sehol legcsekélyebb nyomát sem találjuk annak, hogy az Árpádok korában egyes Liszt nevű magyar emberek éltek és szerepeltek volna (kiknek nevéből aztán esetleg magyar családnév is fejlődhetett volna). A mi Ferencünk (német nemzetiségű) családjának *Liszt* (régibb írásmód szerint *List*)

¹ Közölték a budapesti napilapok 1936. június 7-i számukban.

² Csekey-Diósi, i. in. 6. 1.

³ Haraszti Emil: *Liszt Ferenc*. Magyarság 1935. október 23.

⁴ Bartha Dénes: *Liszt Ferenc-emlékkiállítás*. Budapest, 1936, 8. 1.

neve tehát csakis német eredetű lehet.¹ Van is a németben *List* főnév, melynek a mai németiségben *ravaszság* a jelentése. Csakhogy a mi Ferencünk családjának a neve ebből a német *List* főnévből nem származhatott, mert sehol a világon nem neveztek el egy embert *elvolt jelentésű* főnévvel. Pl. nálunk magyaroknál voltak Eszes, Okos, Ravasz, Nagy, Kis, Erős, Gyöngye stb. nevű emberek, kiknek egyéni nevéből utóbb családnév is lett, de Eszeség, Okosság, Ravaszság, Nagyság, Kicsiség stb. nevű emberek sohasem voltak, s ezért ilyen magyar családneveink sincsenek. A német *List* családnév tehát szintén nem származhatik az 'eszesség', 'okosság' vagy akár 'ravaszság' jelentésű német *List* főnévből. De igenis származhatik az eredetileg talán 'Eszes' vagy 'Okos' jelentésű ófelnémet *Listhart* személynévből, melyből később csakugyan családnév is lett a németben. (Ennek előfordulnak *Listher* és *Lister* változatai is.) Ennek az egykori német *Listhart* személynévnek lehetett becéző rövidítése a német *List* személynév, melyből aztán utóbb családnév is lett.² Német földön a *List* családnév már a XII. század elejétől, Bécsben és környékén a XIII. század végétől kimutatható. Nyugat-Magyarországon is igen régi és elterjedt családnév. A középkortól fogva mind sűrűbben fordul elő. Vitéz

¹ Megkísérelték Liszt Ferencnek a családnévét horvátból is levezetni. Ennek indító oka egyfelől az lehetett, hogy Nyugat-Magyarországnak azon a vidékén, amelyen a *List*-családnév előfordul, már a XV. század óta a töröktől hazájukból északra szorított horvátok telepedtek le. Másfelől pedig a *list* szó a horvátban is előfordul 'levél' jelentéssel. Franz Xaver Kuhac-Koch a zágrábi *Kolo* című folyóiratban tette közzé Liszt-emlékezéseiben ezt a fejtegetést, amelyet Dragan Dujmusic németül is megjelentetett a *Musica Sacra* regensburgi folyóirat 1910. évf. 11. sz.-ában. Ott egész csomó *List*, *Listhius*, sőt *Liszt* nevű horvátot sorol fel. De semmi bizonyítékot sem közöl arra vonatkozólag, hogy Liszt Ferenc családjának ezekhez bármi köze is lett volna. E mellett a *list* szónak horvát értelme ('levél') éppen olyan pejoratív, mint a magyarban a 'liszt'. De ellene szól elvolt jelentése is, mint fentebb a szövegben kifejtjük.

² Lásd Heintze-Cascorbi: *Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich*. 6. Aufl. Halle 1925, S. 263. – A nyelvészeti útbaigazításokért Horger Antalnak tartozunk őszinte hálával.

Házi Jenő soproni oklevéltárának 11 kötetében is gyakori.¹ 1424-ben Niklas List (Niki Lyst) és Wolfhait Lyst, 1426-ban Wolfell Lyst a soproni adózók jegyzékében szerepelnek, 1425-ben Hans der List soproni polgár, 1429-ben Niki Lyst, 1433-ban Stephele List a bordézsmajegyzékben fordulnak elő, 1437-ben és 1440-ben Stephan List az adózók névjegyzékében, 1451 és 1459 közt Steffel List többször szerepel az adó- és bordézsmajegyzékekben. 1452-ben Genglein List végrendelkezik, 1454-től 1489-ig Gengel List igen gyakran fordul elő az adó- és bordézsmajegyzékekben, 1456 és 1459 közt pedig Wolfgang List névvel találkozunk ugyanott, 1459-ben Wolfgang List és neje, Kunigunda, házukat eladják, ugyanebben az évben Geryg List neve előfordul a bordézsmajegyzékben, 1473-ban pedig a pozsonyi születésű Stefan List Sopronban pap.

A Frigyes római-német királytól (később mint német császár III.) 1448-ban kiállított német oklevél, amelyet a *Pesther Tageblatt* 1839 december 28-i száma közöl és amelynek Koudela² oly nagy fontosságot tulajdonít, egy 1397-ben Magyarországon született Wolfgang Liszt stájerországi helytartóról szól, aki 1462-ben halt meg Magyarországon. Már az egymásnak ellenmondó dátumok (keltezve 1448-ban 1462-es elhalálozásról!) megingatják ennek a sohasem látott oklevélnek hitelességét. A Liszt nevet valószínűleg csak az újság írta így magyarosan Liszt Ferencre való tekintettel. Aztán a Wolfgang keresztnév, a stájerországi helytartói szolgálat annál a Frigyesnél, aki mint Magyarország ellensége a nyugati határmenti részt megszállta, a későbbi V. Lászlót és a magyar szent koronát pedig hatalmában tartotta, mind arra vall, hogy csakis nyugat-magyarországi németről lehetett szó. A «történetkritikailag igen ingatag adatokra» tehát éppen Koudela épít, amikor «észszerű valószínűségek» alapján a Liszt-család magyar eredetét ilyen adatokból akarja

¹ Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. Sopron, 1921-36. – V. ö. még *Deutsches Geschlechterbuch*. Herausgegeben von Bernhard Koerner. Görlitz 1923, Ed. XLI, S. 427-447 és Bd. XLIII, S. 467-474.

² I. m. 6. 1.

levezetni, amelyek szerinte «inkább érdemelnek hitelt s bizalmat- minden hézagosságuk mellett is» (!). Vagy amikor még ma is az (1676 után kihalt!) Köpcsényi Liszthiekkal hozza Liszt Ferencet vonatkozásba. Az a *Buda-Pesti Bajzolatok* 1839. december 17-i számában is közölt másik oklevél, amelyet gróf Thurzó György intéz Bécsből 1606. június 18-áról nemes Liszth Gáspárhoz Pozsonyba magyar nyelven, szintén nem bizonyít semmit, mert itt ismét csak a Köpcsényi Liszthi-családdal való rokonságról van szó, lévén Liszthi Anna Rozinának Thurzó Szaniszló a férje. A Liszthiek erdélyi szász eredetéhez és kihalásához pedig immár kétség sem fér. De különben is hogyan képzelné Koudela ezzel a Wolfgang Liszttel ós Liszth(ius) Gáspárral összekapcsolhatónak List Sebestyén zsellér családját?

Sajnos, akárhogy is kutatunk, a Liszt-család ismert családfáján List Sebestyén második feleségén, Sándor János özvegyén kívül egyetlen magyar nevet sem találunk. De még az oldalágakon, sőt még a keresztszülők között sem. Egészen egyedülálló kivételek Liszt Ferencnek magyarnevű keresztszülei. Német volt az egész család minden atyafiságával és többé-kevésbé a vidék is, ahol laktak. A nyugat-magyarországi Rajkán és Oroszvárt még ma is élnek a mi Lisztünk családjával rokon Listek és leányági leszármazók. Ottani kutatásainknak meg is lett a visszhangja, mert az öreg nénik jelentkeztek a plébánosnál – az «örökségért»... Az elszakított területen pedig, az ú. n. Burgenlandban, Németjárfalu (Deutsch-Jahrndorf), Gálos (Gols), Boldogasszony (Frauenkirchen) és a Fertő-tó környékén Nezsider (Neusiedl am See) fennmaradt anyakönyvei minden időből tüntetnek fel *List*, *Listel*, *Listl*, *Lüst* és *Lüstl* nevű családokat. A kismartoni List Sámuel 1777-ben nyomatta ki orvosdoktori értekezését Nagyszombatban. Wämser nézete szerint Liszt Ferenc ősei is valószínűleg a Fertő-tó környékéről, Nezsider vidékéről erednek, mert több List-család, így egy-egy Rajkán, Oroszvárt és Nemesvölgyön, erről a vidékről származott.¹ Egy másik, evangélikus List-család János (Hans) őse pedig Gálosról

¹ I. m. S. 30.

vándorolt Rajkára. A rajkai anyakönyvekben az első List névvel 1711-ben találkozunk. Ebben a bejegyzésben fordul elő: «1711 den 5 Febr. ist begraben worden ein armes Weib: List Elena alt bey 31. Jahr». Ezenkívül a magyaróvári királyi hercegi uradalom rajkai jobbágysági között már az 1768. december 5-i összeírásban van egy Andreas *Liszt* (így!),¹ a fentebb már említett 1773-iban ugyancsak szerepel a zsellérek közt Rajkán Andreas List, az 1776. január 16-i oroszvári összeírásban pedig egy Paul List nevű zsellérral találkozunk.² Hogy azonban Sebastian List, Ferencünk dédapja, honnan került oda és hol született, azt mindmáig kinyomozni nem sikerült.³ Sot remény is kevés van hozzá az anyakönyvek késői kezdete miatt. Legfeljebb a véletlen jöhet segítségül. Miután egészen egyszerű, szegény és jelentéktelen jobbágycsaláddal állunk szemben, a régebbi időre vonatkozólag az anyakönyvi bejegyzéseken kívül egyéb oklevélre nem is lehet számítani. A jobbágyösszeírások meg családtörténeti feljegyzéseket nem tartalmaznak.

*

Ha most már ismerve a leszármazási és névelemzési adatokat, amelyek a List-család német eredete mellett szólnak, behelyezzük magunkat a múlt század első felébe és különösen a nyugatmagyarországi kultúrkörnyezetbe, ugyanerre az eredményre kell jutnunk. A század elején úgyszólván még csak az alsóbb néposztályok beszélnek magyarul. A kis magyarországi értelmiségi réteg nyelvben és kultúrában még erősen német. Kisfaludy Károly testvérével németül levelez, báró Jósika Miklós Bécsben német drámaírással kísérletezik,

¹ Országos Levéltár, «Helytartótanácsi levéltár, Tabulae Tjrbariales Comitatus Mosoniensis, Conscriptio Oppidi Rajka ad Regio Archi Ducale Dominium Magyar Óvár pertinentis. 1768.»

² 17. o., «Urbarial-Tablelle des Marktes Karburg. 1776».

³ Schrader szerint Alsó-Ausztriából vándorolt be, de bizonyítékokat nem közöl. (I. m. S. 12.) Kétségtelen, hogy az 1715-i és 1720-i jobbágyösszeírásokban Rajkán és a vele szomszédos Oroszvárt nem fordulnak elő Listek. így minden valószínűség szerint csak később vándoroltak oda, s az sem lehetetlen, hogy Ausztriából.

gróf Mailáth János csak a húszas évektől kezdve adja ki könyveit magyarul is, a német anyanyelvű báró Eötvös József *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című kétkötetes művét előbb Lipcsében jelenteti meg németül. 1847. november 12-én V. Ferdinánd nyolc magyar szóval nyitja meg a pozsonyi országgyűlést. Először magyarul. S valaki ezt írja naplójába: «Alles war ergriffen, viele weinten.» Aki ezt írta, Széchenyi István volt, a legnagyobb magyar, és ő is németül írta. Tudjuk róla, hogy csak felnőtt korában tanult meg magyarul. Naplóit és leveleit németül írja, németül gondolkodik és álmodik. Főuraink mind németül nevelkednek és beszélnek. Az Esterházy hercegi uradalmi tisztviselők urukkal együtt úgyszólván csak németül beszélnek. Az uradalmi könyveket, a számadásokat, a szegődményes (konvenció) könyveket (Salärbücher) németül vezetik. Ebben a környezetben Liszt Ferenc nagyatyjának és atyjának nem is volt rá szüksége, hogy magyarul megtanuljon.

A felsőbbeknek a magyar nyelv elsajátítására az ösztönzést csak a bécsi kormány germanizáló törekvése adja meg. Ez ugyanis az elnemzetlenítés eszközével akarja szolgálni a racionalista eredetű államegység eszméjét. E korban még nálunk is az államnemzet fogalma uralkodik, amelynek következtében a városi németiség, nemzetiségi öntudatának hiányában, büszkén nevezi magát «hungarus»-nak. Ez szerintük nem népnév, hanem az állam polgárainak gyűjtőfogalma. A pesti német színház homlokára «Ungarisches Nationaltheater» feliratot akarnak alkalmazni. A század derekáig azonban a magyar kultúra már valóban meghódította magának a német eredetű városi polgárság javarészét. Ezek könnyen csatlakoztak a magyar kultúrközösséghez, miután a bécsi kormány elszigetelő politikája elállta útjukat, hogy a nagy német nemzeti közösség tagjai lehessenek. A nyelv, a nemzet és az állam kapcsolata ebben a politikai elnyomásban lesz tudatos. A romantikus nemzedék számára nemzet és nyelv immár elválaszthatatlan fogalmakká váltak.

Ez a magát «Deutsch-Ungar»-nak nevező nyugat-magyarországi német típus volt az, amely kezdettől fogva egy nem-

zeti közösségbe tartozónak érezte magát a magyarsággal és büszke volt rá, hogy beletartozhatok ebbe a magáról annyit tartó nemzetbe. A magyar nép hősiesség múltjának csodálata volt az alapja a hazai németesség vonzalmának, tiszteletének és ragaszkodásának. Ez a XVIII. században bevándorolt németesség nem volt éppen a legkiválóbb elem. Ezek a telepek részben vándorlegények, hazájukból kiűzött emigránsok. Jólesett nekik a szíves fogadtatás, megbecsülték a magyarok részéről feléjük nyújtott jobbot és hamarosan német szóval bár, de magyarnak vallották magukat. «Wie glücklich ist der deutsche Mann, der unter Ungarn deutsch sprechen kann» – hangzott az ének. Nyilvánvaló, hogy az ütött-vert telepeket büszkeség töltötte el, hogy a mesterségekben elmaradt és éppen a kézműves németek munkáját értékelő magyarság, a magáról oly sokat tartó, rendkívül önértékes magyar nemzet befogadta. Az Ankerschmidtek e fajtájából kerülnek ki Engel, Fessier, Genersich, Glatz, Rosier, Schedius, Schwartner és mások, akik ugyan németül írnak, de akikre a magyar nemzet mindig büszkeséggel tekinthet. Az elnyomatás, majd a romantikus újraébredés hatása alatt a magyar fejlődés határozottan halad a nemzetállam követelménye felé. Ekkor már a magyarság csak azt hajlandó magyarnak elismerni, aki nyelvében is magyar. Es a nyugat-magyarországi városi németesség széles rétegeiben aláveti magát ennek a felfogásnak. Fiait magyar szóra küldi a Dunántúlra Alföldre. A magyarság természetes beolvasztó hatása egyetlen nemzetiséggel szemben sem nyilatkozik oly eredményesen, mint éppen a nyugat- és felsőmagyarországi németességgel.¹

Ilyen nyugatmagyarországi «Deutsch-Ungar» családból

¹ V. ö. Szekfü Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*. Budapest, 192(3). – U. ö.: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1934, főleg 41. s k. 1. – Pukánszky Béla: *A magyarországi német irodalom története*. Budapest, 1926, főleg 449. s k. 1. – Komis Gyula: *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*. Budapest, 1927, főleg II. k., 83. s k. 1. – Farkas Gyula: *A magyar romantika*. Budapest, 1930, főleg 178. s k. 1. és 208. s k. 1. – ü. ö.: *«Fiatal Magyarország» kora*. Budapest, 1932, főleg 83. s k. 1.

származott Liszt Ferenc, akinek már atyjában jelentkeznek azok az érzelmek, amelyek a magyarsághoz láncolták. Ha Liszt Ferenc köztünk maradhatott volna, és életkörülményei nem kényszerítették volna külföldön élésre és örök vándorlásra, akkor bizonyára megtanulta volna nyelvünket és éppen olyan jó magyar lett volna, mint az a sok németnyelvű magyar, akinek elődei a múlt század elején még tisztán a német kultúrkörhöz tartoztak. Ebben az esetben fel sem vetődhetett volna Liszt Ferenc nemzetiségi hovátartozóságának a kérdése.

Ma azonban nem forog fenn semmi kétség a tudományban a felől, hogy a nemzetiségre nem a faj és nem a nyelv, hanem egyedül a belső érzület a döntő. A történelmi és hagyományos sorsközösség tudata teszi ki valakinek a nemzetiségi érzését. Ezzel szemben a német fajelmélet egyedül áll. Liszt legújabb életrajzírója, Engel königsbergi egyetemi tanár, pl. azzal kezdi, hogy abban az időben, amikor Liszt született, nem a fajiság (Volkstum), hanem a nemzetiség (Nationalität) iránt érdeklődtek.¹ Ámde a faj élettani fogalom, amely alá az ember csak fiziológiai szempontból tartozik. A nemzet azonban mint kulturális sorsközösség elsősorban szellemi és nem biológiai fogalom.² Ha a faj vagy a név lenne a döntő, akkor Petőfi Sándort, Petrovics Istvánnak és a tót cselédnek, Hruz Máriának a fiát, nem tekinthetnők magyarnak. Ugyanígy Zrínyit és Hunyadit sem. De még az anyanyelv sem döntő, mert pl. Apponyi Albertnek is német volt az anyanyelve, és csak később tanult meg magyarul. Lisztnél sem a fiziológiai származás és az anyanyelv a döntő tényező, hanem az, ami érzéseiben, lelkiségében és műveiben nyilvánult. Klasszikusan mondta budapesti látogatása során

¹ Hans Engel: *Franz Liszt*. Potsdam 1936, S. 6. Már magáévá teszi Wämser fejtegetéseit tévedéseivel együtt. így többek közt azt állítja, hogy Listből csak a doborjáni (?) hivatalos papirosokon lett Liszt (S. 7). Ő is így ír: Franz List (später Liszt geschrieben) (S. 8), stb. - V. ö. ugyancsak tőle: *Franz Liszt – Deutscher!* Deutsche Musik-kultur Jg. I, Kassel 1936, H. 2, S. 102-103.

² V. ö. Csekey István: *A német vezéri állam*. Szeged, 1936, 26. s k. 1.

Raabe, Liszt nagy életrajzírója: «Talán a további kutatások 3S életrajzírók kimutatják, hogy a Liszt-család német eredetű, le ez Liszt Ferenc magyarságának értékéből nem von le semmit, mert ő [és mi bátran hozzátehetjük: atyja is] mindig magyarul érzett és magyarnak vallotta magát.)»¹

Jóllehet tehát Liszt Ferenc német fajú és német ajkú szülőktől származott és nyelvünket különös életkörülményei miatt nem beszélte, mégis magyar volt és marad egyedül és kizárólag azért, mert annak érezte és vallotta magát. Sohasem mondotta magáról külföldön sem, hogy ő német vagy francia, jóllehet franciául beszélt legszívesebben, valamint ezen írt és gondolkozott is. Már a gyermek Liszt franciául Levelezett német anyjával.² Ellenben magyarnak vallotta magát ezerszer és ezerszer írásban és szóban, nyilvánosan és magánbeszélgetésben, műveiben és leveleiben.³ Magyar volt szóval és tettel egyaránt. Pedig nemzetiségének meghatározására mégis csak ő maga volt a legilletékesebb.

¹ Budapesti Hírlap 1935. október 18.

² La Maratói kiadott 102 levele közül, amelyet anyjához írt, csak 12 német, az sem teljesen, a többi francia. 1851. február 21-ről ezt írja anyjának: «Da Sie meine deutschen Briefe nicht mögen, will ich künftighin in klarem präzisen Französisch zu Ihnen reden.» (S. 95.) - 1857. április 27-ről pedig így ír: «Da Sie nicht mehr fließend deutsch lesen können, will ich Ihnen französisch aus vollem Herzen sagen, dass ich Sie herzlich liebe ...» (S. 111.) - 1840. december 5-én írja magyar barátjának, Schobernek: «Verzeihe die Orthographie und Kalligraphie dieser Zeilen! Du weisst, dass ich gar nie Deutsch schreibe; Tobias [Haslinger] ist, glaub' ich, der einzige, der deutsche Briefe von mir erhält.» {*Briefe* Bd. I, S. 41.) - Joachimnak írja 1854. március 28-án: «Was sagst Du zu meiner Deutsch Schreiberei? - Ich gäbe viel dran, wenn ich es nach und nach so weit bringen könnte, meine Aufsätze deutsch zu redigieren. - Es fehlt mir aber durchaus der Fingersatz der Syntax!» {*Briefe von und an Joseph Joachim*. G sammelt und herausgegeben von Johann s Joachim und Andreas Moser. Berlin 1911-12, Bd. I, S. 179.) - Veje, Bülow írja neki 1855-ben: «Entschuldige, dass ich Dir heute deutsch schreibe.» {*Briefwechsel zwischen Franz Liszt und Hans von Bülow*. Herausgegeben von La Mara. Leipzig 1898, Bd. I, S. 128.)

³ Legfontosabb idevágó nyilatkozataink csoportosítását lásd Csekey: *Franz Liszt und Ungarn*. Revaler Bote 3. Mai 1926. - U. ő: *Franz Liszt's Ungartum*. Pester Lloyd 24. Oktober 1926, Morgenblatt.

E mellett Liszt volt olyan nagy egyéniség, hogy ezt a hovatartozási vallomását el is higgyük neki. Amikor a Lisztet a németiség részére kisajátító nagynémet írók azt hozzák fel, hogy az «Ungar» szót Liszt is múlt század eleji értelmében használta, a nélkül, hogy ezzel nemzeti hovátartozóságát akarta volna kifejezni, azok számára idézhetjük Liszt iratainak azokat a helyeit, ahol kifejezetten a «Magyar» kifejezéssel illette magát és hazáját. Csak egy mondat álljon itt, amely eddig nem került még a közhelyek sorába. Gouzien Armandnak, a művészeti ügyek felügyelőjének, írja Párizsba 1879. júliusában: «A magyar zenét illetően barátaim azt állítják, hogy eléggé közreműködtem elterjesztésében; mintegy tizenöt rapszódia (közülük 6 zenekar számára), a *Koronázási mise*, a *Hungária* című szimfonikus költemény és több *Magyar induló* bizonyosságot tesz a művészetben kifejtett tevékeny hazafiságomról. Bizonyos magyar tulajdonságok, szomorúak és nemesek, velem születtek, és szívem teljességével adom hozzájuk azt a kevés tehetséget, amelyet több mint 50 esztendő szakadatlan munkájával szereztem.»¹

Abban azonban nincs igaza Raabenak, amikor azt igyekszik bizonyítani, hogy Magyarország Lisztnek csak szülőföldje volt, de nem a hazája. Hogy nemzetköziség jellemezte volna a világ nagy, fáradhatatlan vándorát. Igaz, hogy Liszt alkotásai révén mindenkié, de lényének bensőjében mégis csak magyar volt. Ez a belső magyarsága volt az, ami lényét és művészetét kortársaiétól elválasztotta, amit benne az idegenek is megcsodáltak. Bizonyos, hogy a világjáró romantika korszakában, amikor Vörösmarty és társai annyira átfűtik a magyarság öntudatát, Liszt is azok közé a lelkes magyarok közé tartozott, akik előtt nem annyira a nemzet valósága, mint inkább annak romantikus eszménye lebegett. Gondoljunk csak a pesti árvíz alkalmával 1838-ban Massart-hoz intézett levelére, amelyben így kiált fel: «Ez Magyarország, az a pompás, termékeny föld, amely annyi jeles fiat

¹ *Briefe* Bd. VIII, S. 352. «Certains modes magyars» – írja – és nem «hongroises». – V. ö. Csekey István: *Liszt Ferenc Szegedért*. Napkelet XV. évf., 1937, 10. sz. 680. 1.

szült! Ez az én hazám! És én is . . . ehhez az ősi, erős fajhoz tartozom, én is fia vagyok ennek az őserőtől duzzadó, zabolátlan nemzetnek, amely biztosan még jobb sorsra van kiszemelve!»¹ Bizonyos, hogy nem a sváb legényekre gondolt hazafiságának, a magyar hazára eszmélésének ebben a magasan zengő ódájában. De jól esett neki, hogy fia lehetett az európa-szerte hős és lovagias gyanánt tisztelt magyar nemzetnek és ezért ragaszkodott annyira a magyarsághoz. Mint ebben, későbbi leveleiben is mindig *magyar hazájáról* emlékezik meg. Ellenben egyetlenegyszer sem írta le ezt a kifejezést, hogy «német hazám».

Később azután mintha tőle megalapított zeneakadémia elnöke, hosszabb időt töltött közöttünk. Ekkor már álmagyar nemzet tragikus sorsára is ráeszmél. Ekkor törnek elő belőle az utolsó magyar rapszódíák, ekkor adja bele magyar lelkét a *Magyar történelmi arcképekbe*. Mert magyarságának legkifejezőbb eszköze a muzsikája. Londonban élő egyik legnagyobb tanítványa, Frederick Lamond írja: «Miként Petőfi költeményeivel, Jókai regényeivel, úgy Liszt zenéjével örökítette meg korának magyar szellemi életét. Liszt zenéje hangokba sűrített magyarság.»²

Amerre jár, uralkodók ajtói nyílnak meg előtte. Hozzá írt versek százait szórják széjjel a hangversenytermekben.³ Hercegnők omlanak lába elé. És ez a nagy ember, korának ez a leghíresebb embere, a mienk. Mint nemzeti hős áll hazája előtt:⁴ Vörösmarty, a nemzeti dicsőség koszorús dalnoka ódájában hű rokonnak köszönti a nagyvilág hírhedett zenészét, Petőfi pedig elszavalja a szívbe markoló költeményt Liszt születésnapján a pápai főiskola képzőtársaságának

¹ Franz Liszt: *Gesammelte Schriften*. Herausgegeben von L. Rammann. Leipzig 1880-83, Bd. II, S. 223 f.

² Prágai Magyar Hírlap 1935. szeptember 28.

³ Lásd Csekey-Diósi, i. m. – Karl Theodor Bayer: *Franz Liszt in der Dichtung*. Deutsche Musikkultur Jg. I, 1936, H. 4, S. 226-232; H. 5, S. 285-296.

⁴ V. ö. Prahá?3 Margit: *Liszt Ferenc és a magyar műveltség*. Magyar Szemle XXVI. k., 1936. 1. sz. 57. s. k. l.

ünnepélyén.¹ 1856-ban írja Liszt: «Bebizonyult és kétségtelen, hogy a nemzeti büszkeség alkotóeleme vagyok.»² Amikor Rákóczi-indulójával tomboló viharként ragadja magával a magyar közönséget, majd megalkotja rapszódiait és többi műveit: a nemzeti zene géniuszának megtestesítőjét látják benne, akit most már elszakíthatatlan szálak fűznek nemzetéhez. A romantika korszakában Európa a rapszódiaikon keresztül vesz tudomást a magyar szellemeigről. Addig csak a magyar hősiességet ismerte. Liszt mint a legteljesebb, legvérbelibb magyar romantikus fáklya vivője lehetett a nemes európaiságnak is.³

Egy olyan mély, teljes, tisztuló és egyre tökéletesedő lélekből, mint amilyen Liszt Ferencé volt, nem is hiányozhatott a hazaszeretet érzése. Annál sokkal bölcsebb is volt, hogy a nemzetköziség álláspontjára helyezkedhetett volna. Aki olyan mélyen látott bele a művészet lelkébe, mint Ő, jól tudta, hogy az mindig valamely nemzet szívéből fakad. Ez adja meg egyéni jellegét, gazdagságát és színpompáját.⁴ Zenéjének ebben volt korában is a legnagyobb hatása. És bennünket jogos büszkeséggel tölthet el, hogy a szellem e fényes századát a magyar föld és nemzeti lélek ilyen szellemmel tudta megajándékozni és ilyen értékkel tudta gazdagítani.

Ha az ember rátekinthet a régi Mosón megye térképére, szinte eltűnődik, hogy mit adtak ezek az egyszerű német községek Magyarországnak, illetőleg az egész világnak. Ha csak a zenészeket vesszük: Rajka Liszt György Ádám születési helye, Nemesvölgy Liszt Ádámé. Köpcsényben született Joachim József, Boldogasszonyban Mcsonyi (Brandt) Mihály, a Nemesvölgytől tíz kilométernyire Ausztriában

¹ Lásd Rumlik Emil: *Liszt Ferenc magyarsága*. Budapesti Hirlap 1911. augusztus 6.-

² *Briefe* Bd. III, S. 77.

³ V. ö. Hankiss János: *Liszt Ferenc nyomai a francia irodalomban*. Budapesti Szemle CCXXXV. k., 1934, főleg 328. s k. 1. – U. ö: *Lumière de Hongrie*. Budapest 1935, p. 90 et s.

⁴ V. ö. Pauler Ákos: *Liszt Ferenc gondolatvilága*. Budapest, 1922, 56. 1.

fekvő Rohrauban Haydn József, akinek magyarok voltak az ősei,¹ és Pozsonyban látta meg a napvilágot Hummel János.² Ezek a felsorolt helyek egy húsz kilométeres körzeten belül fekszenek, tehát majdnem szomszédai egymásnak. Ha a hienek és heidebauerek földjén e zenei tehetségek közt a vérségi kapcsolat ki nem mutatható, akkor mégis csak a földben, a tájban, a hazában kellett lennie annak a csodálatos erőnek, amely ezeket kitermelte. Es még egyben: ennek a területnek nagyon szerencsés vérkeveredésében. Már ősidők óta magyarok, majd németek, utóbb horvátok laktak ezen a határmenti részen. A honfoglaló magyarság, miként az ősi helynevek is bizonyítják (Alsó- és Felsőlövő, Alsó- és Felsőőr, Oroszvár, Óvár, Újvár, Sárvár stb.), itt már korán megtelepedett és határőrségi berendezéseket létesített. Később a magyarság ezen a határterületen egyre inkább megfogyatkozott és helyét a németiségnek, majd a horvát-ságnak adta át. Ma is ilyen a népesség megoszlása, csak a németiség javára egyre veszít a másik két nemzetiség.³ A Liszt-ösöket közelebből érintő falvak közül Rajka népessége 1659-ben még német, horvát és magyar, 1890-ben már német; Oroszváré 1659-ben horvát, 1890-ben német. Nem igen lehetne ezen a vidéken olyan községet találni, amelyben nem volna vérkeveredés kimutatható. Bizonyos, hogy magyar vér is jutott mindenüvé elég. Es így aligha tévedünk, ha ennek a határvidéknek kiváló emberpéldányait részben ennek a rendkívül szerencsés magyar, német és szláv vérkeveredésnek tulajdonítjuk.

*

Ha most már elővesszük azt az emlékbeszédet, amelyet a Liszt-emlékév megnyitására 1935. október 21-én mondott

¹ Lásd vitéz Házi Jenő: *Haydn József zeneszerző ősei*. Kl. a «Soproni Hírlap» 1935. február 17-24-i sz.-aiból. Sopron, 1935.

² V. ö. Kari Benyovszky: *J. N. Hummel, der Mensch und Künstler*. Bratislava 1934.

³ V. ö. Elemér Moór: *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*. Szeged 1936, főleg S. 312 f. – Kogutowicz Károly: *Dunántúl és Kisalföld*. II. k., Szeged, 1936, 60. s k. 1.

a magyar zenevilág egyik legjelentékenyebb alakja¹ és csak egyetlen bekezdésének állításait szembehelyezzük a fentebb egészen összesűrítve kifejtettekkel, akkor a következő kép tárul elénk. A helyesbítéseket szögletes zárójelben adjuk. «Liszt eredetére vonatkozólag teljesen megbízható adataink vannak. [Most már igen, de akkor még nem voltak.] Raabe Péter dr., ki Lisztről kitűnő németnyelvű életrajzot adott közkézre, eredetére alapos kutatásokat végzett. [Azzal kezdi az életrajzot, hogy ő nem tudós, hanem muzsikus; így Liszt származását illetőleg semmi újat sem közölt.] Az Orsz. Liszt Ferenc Társaság [1935] október 21-én tartott ünnepi ülésén kijelentette, hogy a Liszt-család német eredetét *nem lehet* megállapítani. [A folyóirat megelőző lapján olvasuk Raabe beszédének kivonatát, amelyben ezt mondja: «Liszt Ferenc őseinek magyar vagy német származására vonatkozó kutatások az ősök származását döntően tisztázni nem tudják – de ez nem is fontos.»] Ezzel szemben Liszt unokaöccse, dr. Eduard Ritter von Liszt egy kis füzetben a Liszt-család *magyar származását* hézag nélkül bizonyítja. [Az erdélyi szász eredetű Köpcsényi báró Liszthi-családdal szeretné Ramann nyomán egybekapcsolni,² de ez teljesen sikertelen maradt, mert Liszt Ferenc első anyakönyvszerű őse és a Liszthi-család teljes kihalása közt csaknem egy század terjeng.] A családot visszavezeti Liszt Ferenc dédapjáig, ki huszárfőhadnagy volt. [Ezzel szemben anyakönyvszerűleg mutattuk ki zsellér voltát.] A mosonmegyei Rajkában (Ragendorf) született és ott töltötte napjait. [Születési helyét nem lehetett megállapítani; Rajkának Ragendoff és nem

¹ Közölte A Zene XVII. évf., 1936, 8-10. sz. 136. s k. 1. – Újra közölve a *Liszt a miénk!* című, 1936. decemberében megjelent kötetben, 12. 1. Sajnálatos, hogy a szerző még akkor sem vett tudomást az újabb kutatások eredményéről. Ha csak a mi egészen rövid Liszt-életrajzunkat elolvasta volna, amelyet a Liszt-verskötet bevezetéseként közöltünk, egész csomó tévedést kijavíthatott volna.

² Miután Liszt Eduárd 1917-ben hetekig kutatott Rajkán és ottani feljegyzések szerint minden kinyomozható adatnak birtokába is jutott, szinte érthetetlen, hogy elhallgatva List Sebestyén zsellér voltát, továbbra is huszártisztnek szerepelteti s a főnemes Liszthiektől való leszármazását állítja.

Raggendorf a német neve, az utóbbi Alsó-Ausztriában fekszik.] Ennek fia, György Ádám, 1755. október 14-én született a mosonmegyei Nemesvölgyön. [Rajkán született.] Utóbbinak két fia volt. [25 törvényes gyermeke közül 13 fiúnak születési anyakönyvi adatait ismerjük.] Ezek közül Ádám (Liszt Ferenc apja) szintén Nemesvölgyön született 1777-ben. [1776. december 16-án született.] Ádám testvére, Eduard, Bécsbe költözött és ott kinevezték cs. és kir. főprokurátornak. [Ilyen közös intézményünk nem volt, így csak cs. kir. főállományú volt.] Ennek 4 gyermeke volt. [Anyakönyvszerűleg 6-ot ismerünk.] Ezek közül Eduard, a büntetőjog és kriminalisztika tanára a bécsi egyetemen. [A gráci egyetemen volt professzori címet nyert magántanár.] . . . Liszt családja tehát egy régi magyar nemes családból származik. [Oklevélszerűleg bizonyítható, hogy német jobbágy családból származik.] Ferenc József király 1866-ban, ezt megerősítve, örökölhető lovagi-ranggal tüntette ki, Liszt azonban sohasem viselte e címet.» [Ezzel szemben – minti fentebb láttuk -- Ferenc József király nem erősítette meg Liszt magyar nemesiségét, mert nem volt magyar nemes; mint magyar király nem is tüntethette ki lovagi ranggal, mert ilyent a magyar alkotmányjog nem ismer; ellenben 1859-ben és nem 1866-ban adományozta Ferenc József osztrák császár Liszt Ferencnek a III. osztályú vaskoronarend lovagkeresztjét, minek alapján kérte és még abban az évben megkapta az osztrák lovagok közé való felvételét, a lovagi címet azonban 1867-ben mostoha nagybátyjára, Eduárdra ruházta.]

Íme – megfelelő családtörténeti bűvárlatok hiányában – így festett a magyar zenevilág egyik nagyságának emlékbeszéde Lisztről az emlékév megnyitásán a kormány, a diplomáciai testület és a magyar szellemi élet képviselőinek jelenlétében. Ezt hirdették Lisztről az egész emlékéven át írásban és szóban, sőt képekben. Ezt harsogta szerte a nagyvilágba a magyar rádió. Ahány állítás, annyi vaskos tévedés. Ezeknek a helytelen adatoknak a közvéleménybe és a külföld köztudatába való átplántálásával foglalkozott a magyar zenészeknek egy kisdud csoportja. Közben még fenyegetések is hangzottak el a külföld felé. Egyik bécsi Liszt-kutató

mesélte, hogy az osztrák lapok közölték az 1936. augusztus 2-i soproni Liszt-ünnepély egyik beszédét, amelyben a szónok Ausztria felé fordulva mondotta, hogy már kezünk között vannak az oklevélszerű bizonyítékok, majd mi is jövünk velük! Hogy milyenek ezek a bizonyítékok, a fentiekben eléggé láttuk. Az osztrákok nyugodtan aludhatnak felőlük. Ugyan használ-e a magyar ügynek, ha Lisztet díszmagyarba öltöztetjük fel és családját az oklevélszerű bizonyítékok ellenére magyar családnak állítjuk be? Ugyan el fogja-e ezek után hinni nekünk a külföld azokat az adatokat, amelyek Liszt magyarságát valóban fennen hirdetik? A hivatalos német közvélemény Lisztet vér szerint a, magáénak vallja és joggal, mint ahogy Dürert mi is joggal a magunkénak valljuk. De elismerik Lisztet magyar hazája hű fiának, mint ahogy Dürer Albertet mi is hű német hazafinak ismerjük el. Ennél többet igazán nem kívánhatunk a német nacionalizmusnak leghatalmasabbán lángoló korában, főleg, ha azt is meggondoljuk, hogy Liszt a legnémetebb kultúrának, a wagnerinek volt tevékeny részese. Hogy vannak nagy-német túlzók, akik Liszt magyar hazafiságát is el akarják vitatni,¹ ez nem ok arra, hogy mi is talmi adatokat terjeszszünk olyan nagy nemzeti értékünkéről, mint amilyent Liszt Ferenc képvisel. Hisz a kultúra nem más, mint egyéb értékek mellett az igazságnak a fokozatos megvalósítása. Az igazság pedig a tudományban az, ami erkölcsi téren a lelki tisztaság, az életben a becsületesség. Pompásan írja Hóman Bálint: «Az igazságtól a nemzetnek nincs mit tartania, holott az igazság elhallgatása, vezessen bár a hiúságnak hízelgő hamis illúziókhöz, egyértelmű a moralitás megtagadásával s az ezen nyugvó nemzeti eszmény elárulásával.»²

Mint ahogy a Dürer-kérdésben meg tudott egyezni a magyar és a német közvélemény, épp úgy nincs értelme,

¹ Legutóbb hírhedtté vált Heinrich Frenzel cikke, *Der Deutsche Franz Liszt*. Zeitschrift für Musik Jg. CI, Regensburg 1934, H. 1, S. 23-27. A magyar sajtóba viharos visszautasításban részesült. Lásd különösen Esti Kurir 1935. szeptember 4-i és 19-i sz.

² Hóman Bálint: *A történelem, útja*. A magyar történetírás új útjai. 2. kiad., Budapest, 1932, 51. 1.

hogy Lisztnek, az egész emberiség közkincsének hovatarozása felett hajba kapjon. Liszt Ferenc németajkú szülőktől született magyar földön, de magyarnak vallotta magát mindig és mindenütt, szóval és tettel egyaránt a magyar kultúrát szolgálta. Tehát magyar ember, még pedig jó magyar ember volt, aki jóban és rosszban egyaránt nemcsak hogy nem tagadta meg, hanem fennen hangoztatta magyarságát. Akkor is, ha erre nem volt szüksége, sőt akkor is, ha ez nem vált előnyére. Nincs ezen kivetni vagy szépíteni való. Sőt ellenkezőleg a magyar szellemiség javára írható az a tény, hogy a magyar föld, a magyar haza idegenajkú polgárából ilyen tevékeny és lelkes hazafit tudott alakítani. Ez az ellentét csak emelheti bent és kunt egyaránt Lisztnek azt a nemzeti erényét, hogy származása, nyelve, idegen nevelkedése és külföldi élete ellenére is büszkén írhatta barátjának, báró Augusz Antalnak Weimarból 1873. május 7-én: «Meg kell nekem engedni, hogy – nem tekintve a magyar nyelvben való sajnálatos járatlanságomat – születésemről a síromig, szívemben és lelkemben *magyar* maradjak és ennek folytán a magyar zene kultúráját komolyan ápolni kívánjam.»¹

¹ «Man darf mir wohl gestatten, dass, ungeachtet meiner beklagenswerthen Unkenntnis der ungarischen Sprache, ich, von Geburt bis zum Grabe, im Herzen und Sinne, *Magyar* verbleibe, und demnach die Cultur der ungarischen Musik ernstlich zu fördern wünsche.» Kiadatlan eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban. Magyarul közzétette D'Isoz Kálmán: *Kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek*. Népművelés VI. évf., 1911, 17-18. sz. 330-331. 1. - Franciául u. ő: *Lettres de Franz Liszt*. S. I. M. Revue Musicale Mensuelle VIIe année, Paris 1911, p. 28-30. - Az idézett részt eredeti német szöveggel közli Raabe, i. m. Rd. I, S. 72 és Rartha Dénes: *Liszt Ferenc-émlékiállítás* 29. 1.